

ORGULJE CRKVE PRESVETOGA SRCA ISUSOVA U MEĐUBISKUPIJSKOM SJEMENIŠTU U ZAGREBU

Uvod

Između četrdesetak orgulja koje se nalaze na području današnjih granica administrativne uprave grada Zagreba¹ posebno mjesto zauzimaju instrumenti proizašli iz nacionalnih orguljarskih kuća.² U tom fondu po brojnosti svakako prednjače orgulje nastale u zagrebačkoj Hefererovoj radionici, kojih ima petnaestak³ i čine nešto manje od 40 % ukupnoga broja zagrebačkih orgulja. Osim Hefererovih u tom fondu svakako valja istaknuti i četiri instrumenta najvažnijega zagrebačkoga orguljara prve polovice i sredine 19. st., Paula Pumpa.⁴ Orgulje u crkvi Međubiskupijskoga sjemeništa na zagrebačkoj Šalati svakako spadaju u red najvažnijih, ali i najvećih

opusu (s obzirom na broj registara) koje je ugledna Hefererova radionica tijekom svojega 170-ljetnoga djelovanja sagradila. Osim toga, s pravom ih možemo svrstati u tri najvažnija instrumenta proizašla iz domaćih radionica tijekom 20. st.⁵ Rad donosi tijek gradnje orgulja, ponude Augusta Faullenda Heferera s jasno naznačenim tehničkim i umjetničkim koncepcijama te naposljetku tehničke i umjetničke značajke instrumenta koji je u završnom obliku postavljen na pjevalište crkve Presvetoga Srca Isusova na Šalati.

Planiranje gradnje orgulja

Na samom početku spomenimo kako si je još po završetku Prvoga svjetskoga rata zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer za jednu od primarnih zadaća postavio gradnju novoga dječakoga sjemeništa na Šalati. Desetak godina poslije toga, 1927. godine, osnovan je odbor za njegovu gradnju, a 25. lipnja postavljen je kamen temeljac. Iz dostupnih arhivskih spisa doznajemo kako se od samoga početka kao važno postavljalo pitanje

¹ Budući da do sada nije proveden sistematizirani popis orgulja na području pod administrativnom upravom grada Zagreba, navedeni broj rezultat je autorove analize i usporedbe podataka Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske te pregleda orguljskoga fonda koji su na terenu proveli organolozi Emin Armano i Marko Đurakić.

² S obzirom na smještaj, orgulje u najvećem broju nalazimo u rimokatoličkim crkvama. Spomenimo kako orgulje postoje i u evangeličkoj crkvi u Gundulićevoj, Muzičkoj akademiji, Institutu za crkvenu glazbu, Hrvatskom narodnom kazalištu, Muzeju za umjetnosti i obrt, Koncertnoj dvorani »Vatroslav Lisinski«. Podatci o orguljama u privatnom vlasništvu nisu nam poznati. Spomenimo i kako je do 1941. orgulje imala i sinagoga u Praškoj ulici.

³ Kao primjer spomenimo orgulje u crkvi bogoslovije na Kaptolu, župnim crkvama sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi, Pohoda Bl. Dj. Marije na Dolcu, sv. Obitelji na Kanalu, u Cerju, Markuševcu, Remetama, Sesvetama, Stenjevcu, Vrapču i dr.

⁴ Kao primjer spomenimo orguljske pozitive u župnim crkvama u Gračanima, Jakuševcu, Resniku te kapeli sv. Roka (župa sv. Blaža).

⁵ Ovdje svakako valja spomenuti orgulje s 28 registara raspoređenih na tri manuala i pedal koje je zagrebački orguljar Milan Majdak sagradio 1942. za samostansku crkvu sv. Križa u Đakovu te orgulje koje je Ivan Faullend Heferer 1967. godine sagradio za župnu crkvu sv. Franje u Šibeniku, veličine 31 registra raspoređena na dva manuala i pedal. Iako organolog Emin Armano Wolfganga Juliusa Brauna navodi kao domaćega (ARMANO 2006: 65–66.), s obzirom na novoutvrđene podatke o gradnji orgulja u varaždinskoj katedrali i župnoj crkvi sv. Nikole Tavelića u Zagrebu, upitno je možemo li i u kojoj mjeri Brauna smatrati domaćim graditeljem.

gradnje orgulja za novu crkvu. Odbor za izgradnju već je sljedeće, 1928. godine prvi put stupio u kontakt s Hefererovom radionicom kako bi tadašnjemu voditelju, Augustu Faullendu Hefereru, povjerio posao gradnje novoga instrumenta. Već u rujnu iste godine August šalje Odboru troškovnik s nekoliko predloženih tehničkih i umjetničkih koncepata s naznačenim cijenama.⁶ Odgovor od Odbora dobiva u siječnju 1931., točnije u vrijeme kada je gradnja sjemeništa i crkve bila već u podmakloj fazi.

Ponude Augusta Faullenda Heferera

August je ukazano povjerenje Odbora shvatio vrlo ozbiljno te je odmah priponuo izradi idejnih koncepcija koje je, kao što smo i prethodno naveli, poslao Odboru još iste godine. Sačuvani podaci o tehničkim i umjetničkim koncepcijama ukazuju nam ne samo na dobar ustroj radionice nego i na poimanje ovoga posla kao prilike za ponovno vraćanje dobrog glasa radionici.⁷ Iz zbirnoga troškovnika koji je A. Faullend Heferer poslao razaznajemo kako je svim koncepcijama značajka fonički ustroj raspoređen na dva manuala i pedal. Riječ je o četirima koncepcijama od kojih dvije predviđaju gradnju orgulja sa šesnaest registara raspoređenih na dva manuala i pedal, a dvije s osamnaest. Jedna koncepcija sa šesnaest registara predviđa gradnju klasičnoga tipa u kojem je fonički ustroj svakoga manuala i pedala smješten na zasebnoj zračnici, dok druga predviđa gradnju po principu *zwillinglade*.⁸ Registarske dispozicije s osamna-

est registara ne nalaze se u predmetnom spisu, a za sada nam nije poznato jesu li sačuvane.

Prva dispozicija orgulja sa šesnaest registara

Prva, klasična koncepcija predviđala je šest registara na prvom manualu, osam na drugom i dva u pedalu.

I. manual: C – f³ (54 tipke i glasa)
Bourdon 16', Principal 8',
Flauto dolce 8', Gamba 8',
Regal 4', Cornett 2 ²/₃' 4f

II. manual: C – f³ (54 tipke i 66 glasova)⁹
Geigenprincipal 8', Hohlfloete 8',
Fugara 8', Dolciana 8',
Aeoline 8', Voix celeste 8',
Traversfloete 4', Viola 4'

Pedal: C – d¹ (27 tipki i glasova)
Subbass 16', Principalbass 16'

Spojevi:

II-I, I-ped, II-ped, sup II-I, sub II-I, sup II

Kolektivi:

MF, F, tutti

Pomagala:

žaluzije

Druga dispozicija orgulja sa šesnaest registara

Druga (*zwillinglade*) dispozicija predviđala je osam registara na prvom manualu, šest na drugom i dva u pedalu.

I. manual: C – f³ (54 tipke i glasa)
Principal 8', Lieblich gedeckt 8',
Flauto dolce 8', Gamba 8',
Aeolina 8', Oktav 4',
Traversflote 4',
Rauschquinte 2 ²/₃'

⁶ O predloženim koncepcijama bit će više riječi u nastavku.

⁷ Veći instrument, veličine osamnaest registara raspoređenih na dva manuala i pedal, sagradio je 1916. godine za župnu crkvu u Virju. Spomenimo kako u razdoblju nakon Prvoga svjetskoga rata nema kontinuirane potražnje za novim instrumentima, čemu je svakako pridonijelo novo društveno-političko uređenje.

⁸ Jedan niz svirala rabi se za dva registra, odnosno isti fonički ustroj rabi se za registar (npr. *Gamba 8'*) u

prvom i drugom manualu. To je izvedeno na način da svaki ton kod registara koji se mogu rabiti u obama manualima na zračnici ima dva ventila. Jedine sačuvane orgulje takva tehničkoga ustroja, a proizišle iz Hefererove radionice, nalaze se u župnoj crkvi Presvetoga Srca Isusova u Vinogradskoj.

⁹ Svi 8-stopni i 4-stopni registri imali bi sagrađenih 66 svirala.

II. manual: C – f³ (54 tipke i 66 glasova)¹⁰
 Lieblich gedeckt 8',
 Flauto dolce 8',
 Gamba 8', Aeolina 8',
 Voix celeste 8', Traversflote 4',

Pedal: C – d¹ (27 tipki i glasova)
 Subbass 16', Principalbass 16'

Spojevi:

II-I, I-ped, II-ped, sup II-I, sub II-I, sup II

Kolektivi:

MF, F, tutti

Pomagala:

žaluzije (za sve registre osim Principal 8' koji bi se nalazio u prospektu)

Početak i uvjeti gradnje orgulja

Kako doznajemo iz arhivskih spisa, 12. siječnja 1931. godine Odbor za gradnju sjemeništa poslao je A. Faullendu Hefereru pismo kojim ga poziva na sastanak 17. siječnja kako bi se započeli intenzivniji pregovori oko gradnje orgulja. Uz poziv, A. Faullenda Heferera se u pismu obavještava kako je odlučeno da se nabave orgulje veličine šesnaest registara, sa šest spojeva i deset kolektiva.¹¹ Kako su nakon četiri mjeseca pregovora bile u potpunosti dogovorene sve pojedino-
 sti, 9. svibnja Odbor konačno naručuje nove orgulje. Toga datuma načinjen je i poslan nacrt s naznačenim tehničkim i umjetničkim značajkama, prema kojima bi nove orgulje trebale imati dvadeset i dva registra (dvadeset labijalnih i dva lingvalna) raspoređena na dva manuala i pedal, a stajale bi 200.000,00 dinara. Dogovoreni rok za završetak odnosno montažu, intonaciju i ugodbu bio je 10. prosinca 1931. godine, kako bi za Božić mogle biti bez zaprjeke stavljene u pogon. Građevinska uprava obvezala se dati drvo za skele, dovesti električnu energiju do motora za pokretanje mije-

ha te nabaviti ormar (kućište). Prvi problemi oko gradnje počinju se javljati tijekom rujna. Budući da je gradnja orgulja dobro napredovala, A. Faullend Heferer zatražio je od Odbora da mu se isplati 100.000,00 dinara. Odbor mu tada javlja kako ne može isplatiti obrok jer banka ne izdaje novac te je stoga obustavljena i gradnja kućišta. Dana 17. rujna 1931. godine A. Faullend Heferer piše nadbiskupu Baueru te moli njegovo posredovanje u isplati. U pismu navodi kako zbog nastale situacije postoji bojazan, ali i prijetnja, da se obustavi cijeli rad te kako bi, ako dođe do toga, dio radnika bio otpušten. Osim toga, A. Faullend Heferer inzistira i da sjemenište odnosno Odbor preuzme ostale obveze predviđene ugovorom te da se kućište dovrši u dogovorenom roku kako ne bi bilo preprjeka daljnjim radovima i kako bi se s postavljenjem orgulja moglo krenuti krajem mjeseca. Izgleda da je posredovanje nadbiskupa uspjelo jer Odbor javlja A. Faullendu Hefereru kako će mu 20. studenoga biti doznačeno 30.000,00 dinara te kako se s postavljanjem orgulja može započeti početkom sljedećega mjeseca.

Tehničke i umjetničke značajke postavljenih orgulja

Iako je narudžbom bilo definirano kako će nove orgulje imati dvadeset i dva zvučna registra raspoređena na dva manuala i pedal (dvadeset labijalnih i dva lingvalna), A. Faullend Heferer u registarsku dispoziciju drugoga manuala odlučio je uklopiti i darovati naručitelju 2-stopni registar flautne menzure (*Flautino*) te tremolo.¹² Slijedom navedene dokumentacije i orguljarsko-organo-
 loške obrade orgulja, možemo zaključiti kako postavljene orgulje imaju dvadeset i tri registra raspoređena na dva manu-

¹⁰ Svi 8-stopni i 4-stopni registri imali bi sagrađenih 66 svirala.

¹¹ Umjetnička radionica Heferer (Zagreb), predmetni spis, Dječjačko Sjemenište-Šalata 1932.

¹² Umjetnička radionica Heferer (Zagreb), predmetni spis, Dječjačko Sjemenište-Šalata 1932. – Pohvalbeni zapisnik.

ala i pedal.¹³ Smještene su na središnjem dijelu pjevališta sa sviraonikom koji se nalazi ispred kućišta. Manubriji, izvedeni kao sklopke, smješteni su u vodoravnom nizu iznad drugoga manuala. Postoje jedan crpeći i spremišni mijeh te električno puhalo.

Zračnice: s registarskim kancelama, s čunjićima

Registarski prijenos: pneumatski

Svirni prijenos: pneumatski

Manual: C – g³

Pedal: C – f¹

Dispozicija:

I. manual: (56 tipki i glasova)

1. Bourdon 16'
2. Principal 8'
3. Kopula 8'
4. Gamba 8'
5. Salicional 8'
6. Regal 4'¹⁴
7. Superoktav 2'
8. Mixtura 2²/₃' 4f

II. manual: (56 tipki i 68 glasova)¹⁵

9. Geigenprincipal 8'
10. Nachthorn 8'
11. Konzertflöte 8'
12. Fugara 8'
13. Aeolina 8'
14. Vox celeste 8'
15. Traversflöte 4'
16. Viola 4'
17. Flautino 2'
18. Sesquialtera 2²/₃' + 1³/₅'
19. Trompeta 8'

Pedal: (30 tipki i glasova)

20. Principalbass 16'
21. Subbass 16'

22. Zartbass 16'¹⁶

23. Oktavbass 8'

24. uba 16'

Spojevi:

II-I, I-ped, II-ped, sup II, sup II-I, sup II-P, sub II-I, sup-P

Kolektivi:

MF, F, *tutti*

Pomagala:

slobodna kombinacija, aut. pedal, *crescendo*, žaluzije (za drugi manual), *handregister*, *crescendo ab*, *Zungen ab*.

Primopredaja i kolaudacija orgulja

Nakon što su orgulje završene i postavljene na pjevalište, A. Faullend Heferer dao je jamstvo na tri godine za njihov besprijekoran rad izuzevši ugodbe te štete nastale zbog viših sila (vlage, temperature, itd.) i glodavaca. Dana 26. veljače upriličena je svečana kolaudacija, a nju su uz nazočnost rektora dr. Frana Barca, obavili prof. Franjo Dugan (tadašnji orguljaš zagrebačke prvostolne crkve) i mons. Stanko Premrl iz Ljubljane.¹⁷ Oni su ustvrdili kako su orgulje dobro i kvalitetno napravljene. Zapisnik o kolaudaciji sastavljen je 29. veljače te poslan Augustu. Kolaudatori u izvještaju navode kako su menzure dovoljno široke te kao posebno uspjele registre navode gudače: *Gambu*, *Salicional*, *Aeolinu*, *Geigenprincipal*, *Fugaru* te *Aeolinu* (zajedno s *Voix celestom*).¹⁸ A. Faullend Heferer pohvaljen je za svoj rad, a iako je instrument dobio visoku ocjenu, iz zapisnika doznajemo i kako je traženo od graditelja da otkloni određene kvarove u najkra-

¹³ Neka čitatelja ne zbunjuje broj od 23 zvučna registra i broj od 24 navedena u registarskoj dispoziciji. Fonički ustroj realno ima 23 registra, a 16-stopni registri *Subbass* i *Zartbass* rabe isti niz svirala.

¹⁴ Ovdje je riječ o labijalnom 4-stopnom registru principalove menzure. Naziv *regal* u pravilu se rabi za grupu lingvalnih svirala koje imaju kratke rezonatore raznih oblika (*krummhorn*, *vox humana* itd.).

¹⁵ Svi 8-stopni i 4-stopni registri imaju sagrađenih 68 svirala.

¹⁶ Rabi svirale 16-stopnoga registra *Subbass*.

¹⁷ Stanko Premrl (1880. – 1965.) bio je slovenski svećenik i glazbenik.

¹⁸ Franjo DUGAN, »Nove orgulje za kapelicu dječakog sjemeništa u Zagrebu«, *Sveta Cecilija*, 1932., br. 2, str. 73. Popis posebno uspješnih registara navedenih u izvornom zapisniku kolaudacije ponešto se razlikuje od onoga u *Svetoj Ceciliji*. U zapisniku su navedeni sljedeći registri: *Aeolina 8*, *Fugara 8'*, *Gamba 8'*, *Salicional 8'* i *Violina 4'*.

ćem roku.¹⁹ Odbor mu tada također javlja kako svotu od 50.000,00 dinara može podignuti 5. ožujka. Zapisnik o kolaudaciji, točnije izvod iz zapisa o koaludaciji, objavljen je u časopisu *Sveta Cecilija*.²⁰ Budući da je trebalo otkloniti određene kvarove, ponovni pregled orgulja bio je zakazan za 25. travnja, a za njega su ovoga puta bili zaduženi Franjo Dugan st.²¹ i Miroslav Magdalenić.²² Oni nisu imali prigovora na rad instrumenta te su o tome obavijestili Odbor. Na temelju njihova pozitivnoga mišljenja, Odbor šalje obavijest graditelju o isplati posljednje rate, odnosno 10.000,00 dinara.²³

Zaključak

Orgulje Međubiskupijskoga sjemeništa na zagrebačkoj Šalati, proizišle kao 243. opus Hefererove radionice, bespredmetno predstavljaju jedan od najvažnijih instrumenata ne samo na području grada Zagreba nego i cijele Republike Hrvatske. Osim tehničkih i umjetničkih značajki kao i kvalitete izrade, dodatnu im vrijednost daje činjenica da su proizišle iz jedne domaće radionice, a kao što je i prethodno navedeno, spadaju među tri najvažnija instrumenta domaćih graditelja sagrađena tijekom 20. stoljeća.²⁴

¹⁹ Nije bila riječ o tehničkim kvarovima nego su kolaudatori tražili da se učine određene izmjene u intonaciji odnosno izgovoru svirala 16-stopnih registara *Bourdon* i *Principalbass*.

²⁰ Franjo DUGAN, »Nove orgulje za kapelicu dječakog sjemeništa u Zagrebu«, *Sveta Cecilija*, 1932., br. 2. str. 73.

²¹ Miroslav Magdalenić (1906. – 1969.) bio je hrvatski skladatelj, zborovođa i glazbeni pedagog.

²² Franjo Dugan st. (1874. – 1948.) bio je hrvatski skladatelj te orguljaš zagrebačke katedrale.

²³ Umjetnička radionica Heferer (Zagreb), predmetni spis, Dječakog Sjemenište-Šalata 1932.

²⁴ Spomenimo ovdje kako je tijekom svojega 170-godišnjega djelovanja na području Hrvatske radionica u izvornoj koncepciji sagrađila najmanje četiri instrumenta s više od dvadeset registara. Osim ovdje obrađenih orgulja sa Šalate, riječ je o orguljama sagrađenima za sarajevsku katedralu, zagrebačku sinagogu, te za crkvu sv. Franje Asiškoga u Šibeniku 1967. godine itd. Orgulje građene za zagrebačke crkve sv. Marka, Pohoda Bl. Dj. Marije na Dolcu i sv. Petra s obzirom na današnje tehničke i umjetničke značajke

Nastanak takva instrumenta upućuje nas na nekoliko zaključaka. Prije svega upućuje na potrebu ne samo liturgijskoga glazbala, nego ozbiljnoga glazbala na kojem će naraštaji sjemeništara stjecati buduća teorijska i praktična glazbena znanja, te na potrebu obogaćivanja glazbenoga i kulturnoga života toga dijela grada. Osim toga, upućuje i na dobar ustroj radionice koja je u tom vremenu, gradnjom takva instrumenta, bila u stanju odgovoriti svim zahtjevima koji su pred nju bili postavljeni. Iako je crkva na Šalati oštećena tijekom zagrebačkoga potresa 22. ožujka 2020. godine, prema usmenomu iskazu organologa Emina Armana, orgulje nisu teže oštećene.²⁵ S obzirom na svoju vrijednost, svakako zavrjeđuju pomnu orguljarsko-organološku obradu i restauraciju.

Zagreb, crkva Međubiskupijskoga sjemeništa, inv. br. 51865; ne II: 13649, Nino Vranić, 1977. g.

Izvori i literatura

Emin ARMANO, *Orgulje hrvatskih graditelja: tragom Ladislava Šabana*, 2006.

Festival Orgulje Heferer, katalog, 2014.

Franjo DUGAN, »Nove orgulje za kapelicu dječakog sjemeništa u Zagrebu«, *Sveta Cecilija*, 1932., br. 2, str. 73.

Ivan MATIĆ, »Sjemenište na Šalati i Družba Isusova«, *Obnovljeni Život* (53) 4, 1998., str. 469–488.

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zapisnici popisa 1972–77.

Umjetnička radionica Heferer (Zagreb), predmetni spis, Dječakog Sjemenište-Šalata 1932.

nastale su dograđivanjem i pregrađivanjem u nekoliko faza.

²⁵ Orgulje su pregledane 21. svibnja 2020. godine. Podatke o stanju nakon potresa ustupio je red. prof. Emin Armano.

